

Janus Pannonius két költeménye

Mikor a táborban megbetegedett

A reneszánsz kori elégia nem azonos az ógörög műfajjal. Az elnevezést az újkori európai irodalomban csak olyan költeményre alkalmazták, amely csendes szomorúságot, bánatot, fájdalmat fejezett ki.

Janus Pannonius Magyarországon írt **elégiai** megtelnek személyes líraisággal: az egyre súlyosbodó betegség miatti fájdalom panasszal, halálfélelemmel, ragyogó szellemének és ronsolt testének ellentétéből fakadó keserű mondanivalóval. Ettől elválaszthatatlanul, ezzel párhuzamosan ott zeng verseiben az élet és a természet szépségének himnusza is.

A ránk maradt 13 elégia híven tükrözi a költő hazai sorsának alakulását. A humanista költészet eleme, az **antik mitológiai kelléktár** mindvégig föllelhető költeményeiben, de szerepe módosul. Már nem csupán az antik kultúra alapos ismeretét bizonyító külsőség, hanem a legszemélyesebb érzések, gondolatok kifejezőeszközzé válik, a tudós modort fitogtató öncélúságból a költői ábrázolás nélkülözhetetlen, szerves része lesz.

Janus Pannonius 1464-ben részt vett abban a hadjáratban, mely valószínűleg Zvornik várát ostromolta. A költő gyenge szervezete nem bírta a tábori életet, és súlyosan megbetegedett. Ez az élmény a háttére egyik legmegrendítőbb – 60 distichonból álló – költeményének, melynek fordításban nyert címe: **Mikor a táborban megbetegedett** (1464. október–november).

A verset **indító ellentét**, a költő és a katona egymást kizáró szembeállítását még humanista örökség ugyan, de már nem pusztán közhely, mert a testi szenvedés kínja teszi hitelessé, személyesen átéltté.

A forró láz, a „*vasnál is gonoszabb tűz*” juttatja eszébe Prométheuszt. Ebben a versben nem az emberiség jötevőjeként szerepel a hírneves titán – mint megszoktuk –, hanem az istenség elleni lázadása következtében minden földi baj, betegség, szenvedés okozójaként. A Prométheuszt átkozó sorok közé ékelve – Ovidius nyomán – feleleveníti a régi aranykort, az emberiség hajdani idillikus állapotát, amikor még ismeretlen volt a szenvedés. Érdeemes megfigyelni, hogy Janus Pannonius ezt a boldog kort **a negatív és a pozitív költői festés váltogatásával** ábrázolja: hol a szenvedés hiányából, hol a békés nyugalom és az egészséges élet részleteinek felsorolá-

Janus Pannonius műveinek első nyomtatott kiadása

sából áll össze a múltba süllyedt boldogság képe. A legfőbb jóként e rész végén jelenik meg a fájdalom nélküli halál elképzése: az aggastyán „*fáradt teste szelíd álom ölebe alélt*”.

A **mitológiai bevezetés** után kezd igazán megtelni személyes líraisággal a költemény, s emelkedik egyre magasabbra – szétfeszítve az antikizáló elégia hagyományos kereteit. Különböző érzelmek hullámlázása, váltakozása lendíti tovább és tovább a verset. Az önvád keserűségéből („*méltó megtorlás sújtja ma bűnömet*”) az önostorozáson át („*Ó, én háborodott...*”) vált át az elégia az otthoni békés, idilli életforma, a humanistához méltóbb tevékenység, az olvasás utáni nosztalgiába. Majd az ironikus önjellemzés és a késő bánat csendesebb hangulata következik: barátai hiába intették, nem hallgatott az okos szóra.

Bűnének és ostobaságának következménye a betegség. A tüdőgyulladás, a **testi gyötrelem** realiztikus, részletesen pontos **leírása** áll a mű középpontjában. A verset valóban prométheuszi kínok hatják át. Súlyos láz gyötri a költőt: egyszer fázik, majd forróság önti el és lángolva ég. A verssorok megtelnek réműlettel, s felsír bennük a halálfélelem, az életből való elszakadás riadalma. Perbe száll a sorssal, a könyörtelen istenekkel: ifjú életéért könyörög (30 éves ekkor), élni szeretne, nem akar meghalni, hiszen dalai még szárnyra sem keltek, sok műve befejezetlen vagy végső simításra vár. Phoebus (főbusz) papja, joga van az élethez.

Phoebus: Apolló, a költészet istene.

De hiába rimánkodik, érzi, hogy itt a vég. S ettől kezdve egyetlen **megható búcsúzássá** válik a költemény mindattól, amit szeretett, az egész élettől. Nem tud belenyugodni abba a gondolatba, hogy ne lássa többé a kéklő égboltot, a dombokat, a tükrös forrásokot s a pázsit borította mezőséget. Nem vigasz ugyan, csak a búcsúzás fájdalmát enyhíti, hogy legalább édesanyjának nem kellett megérnie fia haláltusáját (1463-ban halt meg édesanyja – gyönyörű elégiában siratta el).

De nemcsak a fiatal férfi búcsúzása ez az élettől s feljajdulása a korai halál miatt, hanem sokkal inkább a költőé, aki nem akarja, hogy létével együtt neve is elmerüljön. Megrendítő végrendeletében kijelöli sírjának helyét, és megfogalmazza sírfeliratát, lantjának utolsó zendülésére bízva neve halhatatlanságát. Reneszánsz **költői öntudat** szólal meg ebben: legfőbb érdeme, hogy meghonosította a Duna táján a humanista költészetet.

Uganyilyen érdemet tulajdonít önmagának Horatius is *Melpomenéhez* írt ódájában.

Nagyfokú költői büszkeségének, saját értéke, fontossága tudatának egyik leghatározottabb és leghatásosabb megszólaltatója *Pannónia dicsérete* című **epigrammája**. Megfordult a sorrend: nem ő büszke hazájára, a „szent királyok” tetteire, a régi dicsőségre, hanem a haza földje általa, költője által lett híres. A reneszánsz író kilépett a névtelenségből, s maga kíván versének hőse lenni.

Mars istenhez békeségért

Janus Pannonius eszményeihez híven szembefordult mindenfajta háborúval, hiszen az öldöklés emberi életet pusztít el, a humanista szemében pedig az egyik legfőbb érték éppen az élet, a béke. *Mars istenhez békeségért* című **epigrammája** tulajdonképpen elkeseredett **anti-himnusz**, melyet akkor írt, mikor már megundorodott mindennemű háborúskodástól (1469 és 1471 között).

Verse a római hadistenhez, Marshoz szól. A tömör és lendületes költemény **az antik himnuszok szerkezeti megoldását** követi: 14 soron át halmozza a megszólításokat. Ezek első fele – 7 sorban – az imajellegnek megfelelően még az isten félelmetes hatalmát, nagyságát, a halhatatlanok között elfoglalt előkelő helyét dicsőíti, a következő 7 sor értelmezői azonban egyre inkább megtelnek elutasító gyűlölettel, Mars emberellenes isteni tevékenységének felháborodott elítélésével. Minden egyes verssor (8–14.) két-két metaforát tartalmaz; a negatív indulat erősödése halmozásos fokozásban jelenik meg, s a **11 szótagos jambikus sorok** gyors pergése festi alá a képek rémületét. Az utolsó sor – mintegy **epigrammatikus csattanóként**, feltűnő hangulatváltással – a megelőző rész harsány hangjával szemben halkra fogott, elcsendesülő könyörgést rebeg:

„Atyánk, kíméld megfáradt pannon népemet!”

Semmi utalás nincs már ebben a versben a török elleni „szent” háborúra, csupán a megfáradt, szenvedő magyar nép iránti aggodalom hangja szólal meg.

„Janus Pannonius alkotásaival jelent meg irodalmunkban a reneszánsz tematika: az egyén, a magánember testi és lelki problémáival; a családi összetartozás érzése: az édesanya iránti szeretet; a családnál szélesebb közösség: a haza, a hazai táj, az ember áttelekesítette természet; és a humanista értelmiségi legnagyobb élménye és ihletforrása: a kultúra, a tudomány, a művészet és főképp a költészet kultusza.”

Gerézdi Rabán